

De Stem van de Stilte: de wereld achter het werk deel I

– Ingmar de Boer

In juli 2009 is het 120 jaar geleden dat *De Stem van de Stilte* (hierna: de Stem) geschreven werd. In augustus 1989 is een nummer van *Theosofia* gewijd aan de Stem, bij de 100e verjaardag van de uitgave van dit werk. In dat nummer schreef Henk Spierenburg het artikel *De Stem van de Stilte: een onderzoek naar de bronnen*, waarin hij inging op de denkwereld van de Stem.¹ Spierenburg zette zich gedurende langere tijd met name in om de theosofische literatuur toegankelijk te houden voor komende generaties van lezers. Hij was van plan nog een tweede artikel te wijden aan de Stem, maar werd daarvan weerhouden door zijn overlijden in maart 2005, aan de indirecte gevolgen van een ongeval. Ik draag dit artikel graag op aan zijn nagedachtenis.

De auteur is sinds 1989 lid van de TVN, en heeft ongeveer 18 jaar lang deelgenomen in de Rotterdamse loge, waarvan geruime tijd in het logebestuur. Hij woont en werkt sinds februari 2008 op het Internationaal Theosofisch Centrum en is nu lid van de Naardense Annie Besant Loge.

Inleiding

H.P. Blavatsky's *De Stem van de Stilte* is een werk waarin krachtig geformuleerde aanwijzingen staan voor de reiziger op het pad naar wijsheid.² Het heeft een grote poëtische kwaliteit. De boeken en artikelen die over de Stem zijn geschreven sinds zijn verschijnen, zijn meestal "tekstuitleggingen" van de Stem. Meer dan eens worden daarbij de achtergronden van het werk vergeten, waardoor de interpretaties subjectief van karakter kunnen zijn.

In de loop van de tijd zijn de heersende opvattingen in de oriëntalistiek (boeddologie), zodanig voortgeschreden, dat het voor de lezer steeds moeilijker wordt het werk in zijn context te zien. Veel van de oosterse termen die in de Stem worden gebruikt zijn niet terug te vinden in hedendaagse woordenboeken of studieboeken, waardoor verbanden met moderne literatuur niet gemakkelijk meer kunnen worden ge-

legd. Ook de verspreiding van verschillende vormen van boeddhisme in het Westen heeft voor een begripsontwikkeling gezorgd die het niet altijd makkelijker maakt de terminologie uit theosofische werken zoals de Stem juist te interpreteren.

Als we voor het eerst kennismaken met de Stem worden we al snel overvoerd met deze grote hoeveelheid technische termen uit ogenschijnlijk zeer uiteenlopende context. We kunnen zelfs gemakkelijk de indruk krijgen dat de vertaalster, H.P. Blavatsky (hierna: HPB), met opzet de oosterse begrippen zo heeft gekozen dat we het werk niet onmiddellijk in verband kunnen brengen met één specifieke denkrichting. Ze geeft in het voorwoord wel veel aanwijzingen over de context van de Stem, maar ook die zijn verre van eenduidig. Een doel van dit artikel is dus, de kluwen van termen enigszins te ontrafelen, en heldere aanknopingspunten te geven voor verdere studie van de Stem. De zoektocht naar de brontekst van de Stem, zoals Spierenburg die heeft ingezet, is daarvoor een goede aanleiding.

Ik wil u dan nu meenemen in de denkwereld van de Stem in dit artikel, dat om praktische redenen bestaat uit drie delen. In deel I bekijken we de totstandkoming van de Stem en het voorwoord, in een poging daaruit zo goed mogelijk een beeld te construeren van de oorsprong van de aforismen, zoals HPB die zelf heeft gegeven. In deel II gaan we de herkomst na van de in de Stem gebruikte technische termen, en vormen we een beeld van de denkwereld van de Stem. In deel III proberen we verder aan de hand van de analyse uit de twee eerste delen een concreet idee te formuleren omtrent de oorsprong van de Stem.

I. De totstandkoming van de Stem

De plaats van de Stem binnen het werk van HPB

De Stem verschilt sterk van HPB's overige werk, niet alleen in stijl, maar ook in de manier waarop de tekst tot stand is gekomen. Haar belangrijkste werk, *De Geheime Leer*, is op media-mieke wijze geïnspireerd geschreven, waarbij HPB hetzij ideeën hetzij beelden doorkreeg, die ze vervolgens in haar eigen woorden opschreef.³ Haar voornaamste bron was de Indiase mahâtma die bekend geworden is als mahâtma M. Voorin elk van de twee delen staat een weergave van verzen uit het Boek van Dzyan, met commentaar van HPB. Deze verzen zijn geen woordelijke vertaling van de oorspronkelijke tekst, maar eerder een uitgebreide parafrasering. De Stem daarentegen, is volgens HPB een *vertaling* van drie fragmenten uit het Boek der Gulden Voorschriften. Dit boek zou afkomstig zijn uit "dezelfde reeks" als het Boek van Dzyan, dat op zijn beurt weer onderdeel is van de boeken van Kiu Te. We kunnen ons hierbij natuurlijk een hele reeks vragen stellen, zoals: waar is het origineel van dat Boek der Gulden Voorschriften? Wat is precies het boek van Kiu Te? Kunnen we het ergens in een bestaande kloosterbibliotheek terugvinden? Uit welke van de oosterse talen die in de Stem voorkomen heeft HPB de fragmenten eigenlijk vertaald en hoe goed kende ze die taal? enzovoort, enzovoort. Laten we om te beginnen eens in detail gaan kijken naar de totstandkoming van de Stem.

Het schrijven van de Stem

De Stem is HPB's laatste werk voor haar overlijden. Ze schreef hoogst-

waarschijnlijk het grootste gedeelte van de tekst tijdens de bijna drie weken van haar verblijf in Fontainebleau, waar ze arriveerde op 5 juli 1889.⁴ Sinds enige tijd zijn er in brieven van HPB aanwijzingen gevonden die erop zouden wijzen dat een deel van de tekst al bestond voor haar vertrek uit Londen, haar toenmalige woonplaats.⁵ Deze brieven zelf zijn echter niet met zekerheid nauwkeurig te dateren. De noten zijn volgens Annie Besant niet in Fontainebleau, maar achteraf geschreven. Besant bezocht HPB in Fontainebleau op 15 juli 1889, en trof haar aan gedurende het vertalen van de Stem. Ze schreef, aldus Besant, zonder een origineel voor zich, in gestaag tempo, uren achtereenvolgend aan de Stem, en liet de tekst nadien lezen aan de aanwezigen. Deze bleek te bestaan uit mooie poëtische zinnen in “uitstekend Engels”.⁶

Er zijn volgens HPB allerlei versies van het Boek van de Gulden Voor-schriften in verschillende oosterse talen, en in een mysterietaal, het Senzar. De brontaal echter, waaruit HPB deze verhandelingen heeft vertaald, was het Telugu, een Zuidindiase taal. Dit schrijft ze althans in een brief aan haar nicht, Vera Jelihovsky. Waarom ze juist uit deze taal zou hebben vertaald is niet bekend. Uit de betreffende passage uit de brief blijkt wel, dat ze vertalen uit het Telugu niet zo'n bijzondere prestatie vond:

*Het zijn zeker grootse aforismen. Dat kan ik zeggen, omdat je weet dat ik ze niet zelf heb bedacht! Ik heb ze alleen vertaald uit het Telugu, het oudste Zuidindiase dialect. Er zijn drie verhandelingen, over ethiek, en de ethische beginselen van de Mongoolse en Dravidische mystici.*⁷

We zouden dus kunnen veronderstellen dat ze een tamelijk goede beheer-

ing van het Telugu moet hebben gehad. Uit de geciteerde passage blijkt ook, dat ze de tekst pas vertaalde bij het samenstellen van de Stem en de tekst dus uit het hoofd heeft geleerd in de brontaal. Tijdens haar verblijf in Fontainebleau zou ze deze dan vervolgens hebben vertaald in het Engels. C.W. Leadbeater, die haar goed kende, geeft echter aan dat het een bekend gegeven was dat HPB geen enkele oosterse taal beheerste, behalve Arabisch.⁸ Ook de zin over de “Mongoolse en Dravidische mystici” maakt het vraagstuk omtrent de brontekst bepaald niet helderder.

Leadbeater meent dat ze de Stem niet zou hebben vertaald, maar wellicht doorgekregen “via het mentale lichaam”. Op die manier komt wel de betekenis door, maar de ontvanger moet deze vervolgens nog in eigen woorden weergeven, een techniek die vooral toegepast zou zijn bij het schrijven van *De Geheime Leer*. Een blik op het manuscript van de Stem bevestigt overigens dat het werk niet zonder meer is vertaald. Ik zou dat misschien nog eens kunnen uitwerken in een toekomstig artikel in Theosofia. Zou de Stem dan inderdaad, net als *De Geheime Leer*, volgens een proces van geïnspireerd schrijven tot stand zijn gekomen?

In *HPB, Tibet and Tulku* beschrijft Geoffrey Barborka een zevental verschillende methoden van geïnspireerd schrijven, die alle door HPB - soms afwisselend - werden toegepast:

1. Descriptief schrijven
2. Via instructie
3. Gedicteerd, bijvoorbeeld via helderhorendheid
4. Geleid via helderziendheid
5. Door psychometrie
6. Door precipitatie

7. Door een proces dat vergelijkbaar is met tulku (Tibetaans sprul sku, overschaduwing)⁹

Voor meer details over elk van deze methoden zij verwezen naar dit bijzondere werk van Barborka. Het manuscript van de Stem is geschreven in HPB's eigen handschrift. Daardoor is precipitatie als methode hier hoogstwaarschijnlijk niet aan de orde. Evenzo geldt dit voor overschaduwing. Gedicteerd schrijven is ook niet waarschijnlijk, gezien het feit dat er tijdens het schrijven allerlei correcties zijn aangebracht, zoals we kunnen zien aan het manuscript van de Stem. Ook descriptief schrijven lijkt onwaarschijnlijk, omdat daarbij haar eigen kennis over het onderwerp primair zou zijn en dat lijkt hier, zoals we hebben gezien, niet het geval. Schrijven via instructie betekent dat ze niet alleen zou zijn, of dat ze briefjes kreeg, soms per post, soms geprecipiteerd, van de mahâtma's met wie ze in contact stond. Uit het verslag van Besant over hoe HPB bezig was met schrijven aan de Stem kunnen we opmaken dat dit toen niet het geval was. Ze schreef "zonder een kopie" voor zich. Iets vergelijkbaars geldt voor het schrijven door psychometrie. In dat geval is er een voorwerp waaraan informatie wordt ontleend. Dan blijft van deze zeven methoden alleen over, schrijven geleid door helderziendheid, als de voornaamste manier waarop de Stem tot stand kan zijn gekomen. Dit is de manier die ook Leadbeater aangeeft. HPB beschrijft in verband met *De Geheime Leer* aan haar vriendin Constance Wachtmeister hoe een dergelijk proces plaatsvindt:

Weet je, wat ik doe is het volgende. Ik maak iets wat ik alleen kan beschrijven als een soort vacuüm in de lucht voor

*mij, en richt mijn blik en mijn wil erop, en al snel komt scene voor scene langs als de opeenvolgende beelden van een kijkdoos, of, als ik een verwijzing nodig heb of informatie uit een boek, concentreer ik mij, de astrale tegenhanger van het boek verschijnt en ik neem eruit wat ik nodig heb. Hoe beter ik mijn geest vrij kan maken van afleidingen en fixaties, hoe meer energie en concentratie er is, hoe makkelijker me dit lukt.*¹⁰

Leggen we ons neer bij het feit dat de tekst van de Stem misschien geen getrouwe vertaling is van welke brontekst dan ook, dan hebben we hierin misschien niet direct reden positief gestemd te zijn over het terugvinden van deze brontekst.

Datering en omvang van de brontekst

In het voorwoord van de Stem vinden we het volgende:

*Het Boek van de Gulden Voorschriften, waarvan sommige voor-Boeddhistisch en andere van latere datum zijn, bevat ongeveer negentig afzonderlijke kleine verhandelingen. Hiervan leerde ik er jaren geleden negenendertig uit het hoofd. Om de rest te vertalen zou ik mijn notities weer moeten raadplegen. Deze liggen verspreid tussen een massa papieren en aantekeningen die zich in de laatste twintig jaar opgehoopt hebben en nooit geordend zijn; het vertalen zou dus zeker geen eenvoudig werk zijn.*¹¹

In deze passage uit het voorwoord vinden we een aanwijzing omtrent de datering van het *Boek van de Gulden Voorschriften*. Uit de opmerking "sommige zijn voor-Boeddhistisch en andere van latere datum" kunnen we destilleren dat het *Boek van de Gulden Voorschriften* zelf niet prehistorisch is, zoals weleens wordt gedacht. Onder de boeken van Kiu Te zijn volgens HPB wel bijzonder oude geschriften (prehisto-

risch), en de boeken van Kiu Te zelf zijn gebaseerd op een ouder werk, het *Boek van de Geheime Wijsheid van de Wereld*.¹² Dat werk zou dateren van ongeveer 4,5 miljoen jaar geleden, maar dit moeten we wellicht niet letterlijk opvatten. Het *Boek van de Gulden Voorschriften* kunnen we dan plaatsen in een periode van bijvoorbeeld meerdere eeuwen rond de 6e eeuw voor Christus, dat wil zeggen rond het leven van Gautama Boeddha. Verder kunnen we uit het citaat opmaken, dat de voorschriften niet alle afkomstig zijn uit dezelfde tijd. Het gaat blijkbaar om een compilatie, waarbij waarschijnlijk de voorschriften niet alle dezelfde auteur zullen hebben.

Onderwerpen we deze passage verder aan wat “close reading”, dan kunnen we zien, dat volgens HPB het *Boek van de Gulden Voorschriften* bestaat uit 90 korte verhandelingen die ze waarschijnlijk allemaal, of ten minste 51 hiervan, in de periode 1869-1887 heeft opgeschreven. Ten minste 39 van de verhandelingen had ze van buiten geleerd en deze 39 kende ze in 1889 nog uit het hoofd. Deze laatste vormen het basismateriaal voor de Stem. De periode 1869-1887 wordt gemarkeerd door de jaren waarin ze met mahâtma M. door India en Tibet reisde, in 1868-1870.¹³ Uit brieven van HPB is overigens bekend dat M. inderdaad Telugu kende en gebruikte in woord en geschrift.¹⁴

We kunnen verder een globale inschatting maken van de omvang van het *Boek van de Gulden Voorschriften*, hetgeen ons kan helpen bij ons onderzoek naar de brontekst van de Stem. De Stem bestaat uit in totaal 316 aforismen, in 759 regels. Het complete Boek moet dan ongeveer $316 / 39 \times 90 = 729$ aforismen tellen, of $759 / 39 \times$

$90 = 1751$ regels. Zo komen we op een zeer globaal geschatte grootte van tussen de 700 en 1800 verzen.

De structuur van de Stem

In de Stem zijn drie ongeveer even grote fragmenten opgenomen: al dan niet geheel aaneengesloten stukken die wellicht op drie verschillende plaatsen uit het origineel zijn gekozen, met elk een eigen thema. De korte verhandelingen waarover HPB in het voorwoord spreekt, moeten ook elk een eigen “subthema” hebben. Eén korte verhandeling moet gemiddeld $316 / 39 = 8$ aforismen groot zijn.

Het zou wellicht mogelijk moeten zijn, de 39 verschillende korte verhandelingen in de tekst te identificeren door de aforismen in te delen in groepjes met elk een gemeenschappelijk thema. Daarbij kunnen we in het achterhoofd houden dat één groepje gemiddeld 8 aforismen groot is, en dat we in totaal op 39 groepjes moeten uitkomen. Het blijkt bij lezing dat veel van deze korte verhandelingen gemakkelijk te onderscheiden zijn. Ze hebben inderdaad meestal de vorm van een verhandeling, met een duidelijk centraal thema en een zekere spanningsopbouw met begin en eind. Elk van de verhandelingen zou moeten overeenkomen met een aaneengesloten tekstgedeelte (een korte verhandeling) in de veronderstelde brontekst, en de technische termen die voorkomen in zo’n aaneengesloten gedeelte, zullen begrippen aanduiden die afkomstig zijn uit eenzelfde context, eenzelfde denkrichting. Systematisch werkend van de kleinst mogelijke groepjes naar grotere, tot we op 39 korte verhandelingen uitkomen, komen we dan tot het volgende overzicht.

		Korte verhandelingen	Nrs	Noten
Voorwoord				
Fragment I, De stem van de stilte	1	Het verslaan van stem van het verstand, het horen van de stem van de stilte	1-15	1-4
	2	De grote misleiding	16-21	5-13
	3	De drie hallen	22-31	14-19
	4	De hal van wijsheid en de toestand daarna	32-40	20-25
	5	De zeven geluiden	41-50	26-28
	6	Het verslaan van het maanlichaam	51-58	29-32
	7	Mededogen	59-62	33
	8	Het uitroeien van begeerte	63-75	34
	9	Het achtvoudige pad van yoga De kind-toestand Het tweede stadium, het zesde stadium (dharana), het zevende (dhyana) en het achtste, samadhi	76-89	35-42
	10	De vijf belemmeringen, de vier edele waarheden, Mara, uitleiding van fragment I	90-100	43-45
Fragment II, De twee paden	11	De twee paden	101-108	46-48
	12	Hoe wijsheid te verwerven?	109-119	49-55
	13	De leer van het hart	120-128	56
	14	Onverzettelijkheid	129-142	57-67
	15	Het open en het verborgen pad	143-147	68-69
	16	De vrucht en het pad	148-154	70
	17	De neofiet als planeet	155-158	71
	18	Trots en nederigheid	159-163	72
	19	Hoger en lager zelf	164-170	73
	20	De arhat	171-178	74-79
	21	Het pratyekabuddha- en bodhisattvapad	179-188	80-82
	22	Uitleiding van fragment II	189-195	83
Fragment III, De zeven poorten	23	Dyana en paramita's	196-205	84-89
	24	De zeven poorten	206-216	90
	25	Broeders van de schaduw	217-227	91-94
	26	De eerste poort	228-232	
	27	De tweede poort	233-237	95-96
	28	De derde poort	238-241	
	29	De vierde poort	242-245	97
	30	Het eeuwige	246-251	98-100
	31	De middelste poort	252-255	
	32	De tathagata	256-265	101-102
	33	Meditatie	266-268	
	34	De strijd	269-276	103-104
	35	De vijfde, zesde, zevende poort	277-280	105
	36	Het zevende pad	281-294	106-111
	37	De srotapatti	295-302	112-114
	38	De bodhisattva	303-310	115-117
	39	Uitleiding fragment III	311-316	118-120

In het tweede deel van dit artikel kunnen we verder ingaan op de thema's en de herkomst van de gebruikte technische termen, die we dan aan dit overzicht kunnen toevoegen.

Noten bij deel I

1. Spierenburg, H.J., *De Stem van de Stilte: een onderzoek naar de bronnen*, in *Theosofia*, 1989, p. 149-156
2. Blavatsky, H.P., *De Stem van de Stilte*, Stichting Theosofie e.a., 1982
3. Blavatsky, H.P., *The Secret Doctrine*, Theosophical University Press, Pasadena, CA, 1977, facs. repr. of 1st ed.
4. Cranston, S., *Helena Blavatsky, stichtster van de moderne theosofische beweging, Het bijzondere leven en de invloed van -*, Theosophical University Press, Den Haag, 1995
5. Blavatsky (tr.), H.P., *The Voice of the Silence*, Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., 1992, (facs. repr. of 1st ed.), p. 17a-20a
6. Cranston, *op. cit.*, p. 380
7. In *The Path*, December 1895, p. 268, de brief van februari 1890 aan Mme. Jelihovsky, elektronische uitgave <http://www.blavatskyarchives.com>, 1999 (vert. cit. IdB)
8. Leadbeater, C.W., *Talks on the Path of Occultism, Vol. 2, The Voice of the Silence*, Theosophical Publishing House, Adyar, 1926, p. 10
9. Barborka, *op. cit.*, p. 167
10. Wachtmeister, Countess Constance e.o., *Reminiscences of H.P. Blavatsky*, Theosophical Publishing House, Wheaton (Ill), 1976, p. 25
11. Blavatsky, *op. cit.*, p. ix (vert. cit. IdB)
12. Blavatsky, H.P., *Collected Writings*, vol. XIV, Theosophical Publishing House, Wheaton, Ill., p. 422
13. Barborka, G.A., *H.P. Blavatsky, Tibet and Tulku*, Theosophical Publishing House, Wheaton (Ill.), 1986, p. 28
14. Barker (ed.), A. Trevor, *The Letters of H.P. Blavatsky to A.P. Sinnett*, Theosophical University Press, Pasadena, 1973, p. 71 en p. 74
(wordt vervolgd)

ओं तत् सत् ॥